

Classe, poder i privilegi a Catalunya

Salvador Giner

1. L'ocàs sociològic de la desigualtat social?

L'encert de dedicar l'atenció principal del III Congrés a la sempre cabdal qüestió de la desigualtat social no rau solament en la importància intrínseca del tema, que és un dels definidors de tota la sociologia al llarg de la seva història. Rau, paradoxalment, en el seu abandó o relegació recent com a tema central de recerca i de teorització. Em sembla que cal cridar l'atenció dels nostre col·legues sobre la necessitat d'un retorn clar i vigorós vers l'estudi de la desigualtat en les seves tres manifestacions principals: el poder i l'autoritat; la classe i la subordinació; i el privilegi i l'estatus.

Abans de fer algunes observacions sobre el cas català, voldria ampliar un xic, i matisar, la meva afirmació sobre la crisi de l'interès per la desigualtat social.

La desigualtat en totes les seves expressions, des de l'estructura classista i el conflicte de classes fins a la seva relació amb les creences —la ideologia dominant—, tot passant per l'estructura i la dinàmica del poder, ha estat des de sempre una preocupació crucial dels sociòlegs. Cal recordar que aquest neguit no era privatiu d'una escola o corrent. És ben cert que alguns enfocaments del passat, com ara el marxisme, se centraven força en la problemàtica de la desigualtat, però és igualment evident que també ho feien d'altres. No és pas accidental que el major contrincant del marxisme als anys cinquanta, seixanta i setanta, el funcionalisme, produís una teoria molt respectable de la desigualtat. Una teoria que, a partir de l'aparició de

l'assaig de Davis i Moore sobre la natura de la desigualtat social, provocà un dels pocs debats verament fruitosos i interessants que sorgiren entre marxistes i funcionalistes. Al meu parer no va resoldre's definitivament, però tothom va aprendre'n.

No és pas aquest el lloc per a analitzar les causes pregones del creixent desinterès per la desigualtat. En tot cas, aquesta qüestió, des que va ser formulada per Rousseau —un pensador curiosament immune a la imaginació sociològica—, esdevingué aviat una part essencial del nucli de les nostres preocupacions definitòries. Dubto molt que avui puguem escapar-nos-en.

De fet, la situació actual ho demostra. Els nous interessos de la sociologia són, molt sovint, meres reformulacions de la visió clàssica de la desigualtat, en la seva tridimensionalitat (tan clarament presentada per Weber) de classe, privilegi i poder. Ens trobem, avui, davant un procés de sublimació que, si continués, podria soscar el rigor necessari per a l'estudi dels fenòmens sobre la desigualtat social entre els éssers humans. Donaré, brevíssimament, una llista d'alguns camps on s'està produint aquest procés de sublimació. Cal abans que res recordar que no tothom que els conrea oblida els problemes nuclears de la desigualtat. Em refereixo només a tendències.

a) El multiculturalisme ha esdevingut un camp de recerca on, sota una onada de relativisme cultural amb estretes vinculacions a una confusa ideologia «postmodernista», hom percep una inclinació a oblidar les fonts principals de la desigualtat. Un esperit de croada vers la tolerància multiètnica i multiètnica sovint enfosqueix l'estudi de les estructures de mercat, de *Lebenschancen*, per dir-la amb Weber, o les d'exèrcit industrial de reserva, per evocar Marx. En tot cas, quan aquestes dimensions no hi són del tot absents, em fa l'efecte que sovint resten relegades a un segon o tercer terme.

b) Els estudis de gènere i de condició femenina són, evidentment i directa, estudis de desigualtat. Una desigualtat no sempre ben estudiada per la sociologia tradicional, val a dir-ho. Malauradament, també és evident que en alguns casos notables es realitzen fora de la dinàmica general de la desigualtat classista, i amb una concentració única en la subordinació femenina o la seva marginació, com si aquestes no anessin unides a les altres dimensions del fenomen.

c) L'estudi de les diferències socials (fomentat per la moda comunitarista en prou casos) substitueix, sovint, la desigualtat per les distincions i les diferències —i la reproducció social d'aquestes—, de manera que ens les presenta buides de la seva càrrega d'accés diferencial al poder, als recursos, a l'educació i a la riquesa.

d) El camp de la mundialització ha produït un fort corrent substitutiu de la desigualtat a escala mundial a través de nocions més to-

ves i menys agressives com ho són les metàfores del món com a xarxa o com a societat «informativa», quan sabem que la xarxa té forats enormes —si existeix—, i la desinformació, la tergiversació i la ignorància són part del sistema mundial de desigualtat. La recent reformulació dels esquemes centre-semiperifèria-perifèria i de la vella teoria del subdesenvolupament i del desenvolupament dependent per aquesta tendència sol transformar les constatacions de la desigualtat, de l'imperialisme i de l'explotació transnacionals en meres notes marginals aclaridores.

e) La sociologia ambiental, malgrat la seva enorme importància, sovint oblida l'estructura social dels recursos ambientals (inclosos els espacials i temporals) per a substituir-los per l'estudi d'un àmbit abstracte, com si tots hi tinguéssim la mateixa participació.

f) Finalment, l'estudi clàssic de la ideologia ha patit sovint la seva anodina substitució per una relativista «anàlisi de discurs» on creences, explicacions, justificacions i relats són mers discursos desvinculats de les posicions d'aquells que els manipulen i els produeixen.

Espero que n'hi hagi prou amb aquestes constatacions per a recordar-nos la relativa gravetat de la situació. Cal tenir present, doncs, sense escarafalls, que l'abandó de la nostra tradició principal pot representar un perill prou seriós per a l'esdevenidor i per a la credibilitat de la nostra disciplina.

Un cop fets aquests suggeriments, poso la meva atenció en alguns dels trets que em sembla percebre dins l'anatomia actual de la societat del nostre país, especialment en la seva estructura i la seva dinàmica de desigualtat.

2. Vers una nova societat: Catalunya a la cruïlla

Catalunya es troba, avui dia, davant un canvi molt profund, que haurà de dur-nos en un termini no pas gaire llarg fins a una societat força distinta de la que hem heretat. És, de fet, una transformació. La natura de la mudança és, però, força subtil, car no sempre es presenta tan espectacular com les que el país visqué en èpoques passades, o recents. Per exemple, la immigració massiva espanyola durant els tres decennis posteriors al 1939, que incrementà extraordinàriament i en poc temps la població, modificà les dimensions de les classes socials i la distribució de la renda i dels recursos, així com la mobilitat social i l'ús de la llengua, entre altres aspectes de la societat, fou fàcilment perceptible per tothom. En canvi, la penetració de la informàtica, la generació de nou capital humà i social, la modificació del paisatge, la reducció de l'espai geogràfic per la potenciació expo-

nencial dels transports i de les comunicacions, la invasió mediàtica de la cultura, són factors que, sense ser precisament imperceptibles, no tenen ni de bon tros la mateixa mena de visibilitat que tingué aquella immigració de camperols meridionals pobres en cerca de treball. Els seus efectes combinats, però, seran de gran abast i produiran una societat molt diferent de la present en un curt termini.

En aquesta breu incursió pel teixit social del país posaré en relleu la natura, no sempre clarament percebuda, de la mudança social al bell mig de la qual ens trobem avui. Les dades, les xifres i les referències sobre les quals recolzen les meves reflexions seran sovint estalviades, tot permetent-me referir el lector amatent a la resta dels capítols que componen aquest recull, així com a la recent obra general *La societat catalana*, que va ser publicada sota els auspicis de la Generalitat el 1998, on hom trobarà gran part de la meva fonamentació empírica.

La primera constatació, amb la qual vull encapçalar les meves reflexions, és que la mudança social actual, tot i ser d'un abast molt profund, s'està realitzant en unes condicions de prosperitat, de desenvolupament econòmic, d'autogovern, de democràcia i d'agilitat social tan considerables que permeten que les transformacions actuals s'escaiguin amb un grau relativament baix de conflicte i de sofriment socials. De cap manera fóra acceptable que aquesta afirmació meva fos malentesa. No implica suposar que la situació del país és satisfactòria en tots els sentits, ni tampoc que s'ignori l'existència de tota mena de mals —des de l'atur endèmic fins a la delinqüència, passant per la pobresa i les noves malalties, per a esmentar-ne uns quants— que no permeten de ser ignorats ni minimitzats. Afirmo només que, si contemplem amb un xic de serenor la història de la nostra terra durant només el segle xx, comprovarem que la nostra època, des de la conquesta final de la democràcia l'any 1978 fins avui, el 1999, és considerablement més pacífica i pròspera que no pas ho eren les anteriors. No assumeixo tampoc que la situació actual de transformació dins la continuïtat democràtica i, fins a cert punt, cultural, continuï indefinidament sense sotracs, paranys ni crisis futures.

Som ja dins una cruïlla històrica que ens durà a una altra mena de societat en uns terminis relativament curts. En gran part, de nosaltres depèn la natura d'aquesta altra mena de societat. No són solament les tendències demogràfiques, polítiques, mediàtiques i econòmiques transnacionals les que ens determinen. El que vindrà dependrà molt de les polítiques socials que encetem, de la qualitat de la nostra educació, de la nostra participació en la recerca científica, del contingut del món mediàtic que controlem, del que decidim

nosaltres mateixos, de l'ensenyament dels nostres conciutadans més joves. És clar que l'esdevenidor no depèn enterament de nosaltres, però és prou nostre perquè li donem un xic la direcció volguda. Per a posar dos exemples totalment aïllats i dispars, els altíssims nivells d'incidència que han arribat a assolir a Catalunya les toxicomanies (i, de retruc, la sida, que dóna els primers senyals de davallar enguany) no depenen de forces anònimes transnacionals, sinó de la nostra capacitat de reaccionar i de guarir-les o prevenir-les; la miserable i microscòpica quantitat de fons públics dedicats a la recerca en ciències socials tampoc no depèn de Brussel·les o de fundacions estrangeres, sinó de les nostres institucions, que diuen fomentar la recerca en aquest terreny, que sembla que volen mantenir ben erm.

3. L'estructura social

A Catalunya, la distribució social de les tasques i de les desigualtats socials —dos aspectes íntimament lligats— és avui força diferent d'ahir, i continua canviant. La distribució i la dimensió de les classes socials, l'atribució de privilegis, l'estructura del poder i l'autoritat, així com el nivell de vida, la salut, la longevitat, els ritmes demogràfics, són tots distints de com eren no fa gaire temps. Per a referir-nos només a dues classes paradigmàtiques de la Catalunya moderna tradicional, citarem la classe obrera industrial, d'una banda, i la burgesia, de l'altra, ambdues desaparegudes, en molt poc temps, almenys tal com eren. Les gradacions de la desigualtat s'han multiplicat i diversificat. A més, s'han establert no solament nous eixos de conflicte social, sinó que han desaparegut radicalment molts dels anteriors, sobretot pel que fa als que duïen als enfrontaments entre la patronal i les classes treballadores o entre la ciutadania democràtica i l'estat dictatorial, presents encara el 1975. De moment, els conflictes més o menys virulents d'avui (enfrontaments entre «okupes» i policia, 1998) o les protestes greus (pagesos avellaners, 1997) mostren una clara tendència a esdevenir circumscrits i a resoldre's amb més o menys èxit mitjançant concessions i negociacions.

L'organització dels interessos en grans grups o corporacions, o la seva fragmentació en comunitats més o menys aïllades, ha engendrat un panorama conflictiu molt menys truculent —tot i que no ha estat mancat ni de víctimes ni d'injustícia— que no pas el d'èpoques anteriors. Aquest nou tarannà sembla prou consolidat. Ho és perquè s'ha afermat una forta *corporativització* de la vida social en molts terrenys, és a dir, una organització formal dels interessos col·lectius en sindicats, associacions professionals, partits, gremis patronals,

aparells administratius, grups d'usuaris i consumidors, els quals estan implicats en un procés de negociació múltiple, a diverses bandes. Val a dir que aquest *corporativisme societari* no és privatiu de Catalunya, sinó de totes les societats europees occidentals. Tampoc no s'ha d'entendre com quelcom que envaeix i ocupa tota la vida social; ans al contrari, la societat corporativa, en la mesura que existeix, deixa considerables espais a l'individualisme, la concurrència i la fluïdesa socials. I permet, a més, fluctuacions significatives. En els darrers anys —sota els efectes del neoliberalisme ideològic— hom parlava fins i tot del desmantellament del corporativisme o neocorporativisme, mentre que avui ja comencen a sentir-se veus que recorden que no ha estat així, i fins i tot que retorna amb certa força. Caldria superar aquestes modes i acceptar que l'estructuració corporativa (empresarial, administrativa, burocràtica, amb organitzacions d'interessos col·lectius i negociacions generalitzades) de les societats modernes és un fet innegable. La Catalunya d'avui ha entrat plenament en aquest univers.

Una qüestió interessant i delicada pel que fa a la nova estructura social de Catalunya és el fet de poder decidir fins a quin punt la nostra societat, en les condicions presents d'integració europea i de transformació de la societat espanyola en general, posseeix una diferenciació específica de les altres societats que l'envolten i la penetren. L'augment d'autogovern i d'autonomia ha arribat a Catalunya precisament quan en el terreny de l'economia, la demografia i la distribució de la riquesa han produït una sensible convergència estructural del país amb la resta d'Espanya, amb la qual cosa ha disminuït la intensitat de l'anomenat *fet diferencial*, almenys pel que fa a l'estructura social. La imparable integració europea ha intensificat el procés, tot duent-lo més enllà dels límits tradicionals peninsulars. És per això que la pregunta de si Catalunya és o no una societat distinta de les altres que li són veïnes, o la pregunta de fins a quin punt és una societat, s'han de formular cada cop més en termes polítics i culturals —inclosos els lingüístics— i no pas d'una altra manera. El nostre fet diferencial essencial, avui, és la cultura: és ella, ensems amb la consciència i la voluntat ciutadanes de romandre catalans i posseir una entitat política pròpia, la que legitima el govern autònom. A Catalunya, la cultura és, doncs, infraestructura política i legal. Atesa la despesa pública i la força de les disposicions governamentals, és també un factor cabdal autòcton d'estructuració social.

Catalunya era molt més distinta —dins Espanya i dins la Mediterrània occidental— quan l'estat era més centralista, homogeneïtzador i ignorant dels nostres drets —durant el segle XIX o sota el franquisme— que no ho és avui, excepte pel que fa a cultura i a govern.

tros i l'emigració incessant des del municipi barceloní fins a les rodalies o a les dues corones esmentades, que ha permès el *commuting* massiu. El nivell de deterioració urbana i de degradació social que sol acompanyar aquests esdeveniments ha estat greu, com hom pot comprovar en barris on es confinen certs estrats marginats (o patidors d'exclusió social) de les classes subordinades com Sant Cosme, a un cantó, i la Mina, a l'altre, del municipi barceloní. Tanmateix, la renovació de Ciutat Vella, ensems amb una immigració ultraeuropea al cor de Barcelona molt menys voluminosa que la que han rebut altres ciutats europees semblants, ha mantingut nivells de delinqüència, de «victimització» i d'inseguretat ciutadanes que no són, comparativament, extraordinàriament alts, encara que sovint siguin percebuts com a tals per la ciutadania.

La presència de Barcelona al bell mig de Catalunya és un dels fets més cabdals per al país i el seu destí com a societat. La fa diferent en tots els sentits de qualsevol altra nació sense estat europea. Tanmateix, no existeix una macrocefàlia simple al nostre país. Els darrers temps confirmen que si n'hi ha, de macrocefàlia, és molt qualificada, per tal com no esclafa els altres centres urbans. La recuperació de Lleida —la ciutat més castigada i arrasada pels invasors franquistes— ha estat tardana, però ha arribat d'una manera molt considerable: la capital de Ponent exerceix ara una influència molt pregonada damunt una extensa àrea, i permet augurar que la Franja es vincularà cada cop més a la seva vida econòmica, com ja ho està a la seva vida cultural i certament acadèmica, amb el reclutament i l'ensenyament superior de les elits locals d'aquelles comarques occidentals a la seva Universitat. La prosperitat i l'empenta de Girona, Reus, Manresa i Tortosa demostren fins a quin punt Barcelona no ofega ni monopolitza la vida urbana catalana. El més preocupant, però, és que la munió de «ciutats compactes» on tothom que hi viu troba feina, mercat, carrer major amb botigues, serveis sanitaris, lleure i identitat urbana s'està substituint, a Catalunya, de mica en mica, per «ciutats difuses» amb centres de lleure a altres llocs, supermercats al camp, magatzems llunyans i barris sense personalitat. La importància d'això es fa palesa quan considerem que el 80 % de la nostra població és urbana, tot i que el 40 % dels municipis catalans no arriben als 500 habitants.

b) En tot això han tingut una funció decisiva l'encongiment i la vertebració territorials del país, ara molt més accessibles i permeables per a tothom, amb l'excepció notable i paradoxal de certs embuts (N340 i accessos a Barcelona), que empitjoren en alguns casos. (Trens Manresa-Barcelona menys ràpids que el 1935.) L'eix Transversal Girona-Vic-Manresa-Lleida (1998) ha estat un element deci-

siu, però no l'únic. La xarxa d'autopistes de peatge, tot compensant un sistema de ferrocarrils que encara deixa molt a desitjar, ha facilitat l'accés del «camp» a la «metròpoli» encara més significativament que no pas a l'inrevés: els grans centres comercials barcelonins (l'Illa, El Triangle, aviat Diagonal Mar, i els del Vallès i Badalona) són ara visitats per gent de tot el país, que hi van a fer les despeses. D'altra banda, l'accés a terres catalanes des de més enllà del Principat augmenta. La presència d'aragonesos —saragossans sobretot— a Salou i a d'altres viles de la costa (sovint amb propietats) ja ve dels anys seixanta; també cal esmentar la forta clientela valenciana de la Vall d'Aran, o l'atracció de Port Aventura damunt els turistes d'arreu. La lentitud de l'arribada de l'AVE no ha contribuït que aquest encongment espacial ultrapassi el territori català més enllà dels Pirineus, o cap al centre de la Península. Tanmateix, la prova que la creació d'infraestructures adients crea mobilitat i obre i esponja una societat tan prompte com hi són disponibles la tenim en dos exemples: l'èxit dels trens regionals de RENFE des de Figueres, Lleida i Tarragona fins a Barcelona, i viceversa, i l'èxit immediat del tren anomenat *d'alta velocitat* de Barcelona a València i a Alacant. L'aeroport del Prat és insuficient, però és utilitzat per gent de Perpinyà i d'Aragó amb molta freqüència, fet que ens recorda que la regió econòmica catalana no resta limitada al Principat. Encara és aviat per a jutjar quines seran les conseqüències socials (i més precisament, socialment igualitàries) de la nova relació transport-territori, però podem comparar-les a les que es produeixen avui dia a països internament ben vertebrats com ara Holanda i Bèlgica.

c) La destrucció i la devastació estètiques d'un dels països petits més variats i bells del món, el nostre, han estat un dels processos més malignes de la nostra història. El país on, en un espai molt petit, es troba el límit septentrional de la vegetació nord-africana —el margalló del Garraf— i el límit meridional de la vegetació alpina —el bosc d'avets del Montseny— i que té una riquesa insòlita de microclimes, comarques naturals i hàbitats de tota mena ha vist la polvorització del seu patrimoni costaner —Platja d'Aro, Lloret de Mar, Costa Daurada (*sic*)—, i també l'incendi de gran part dels seus boscos i la creació de masses vastíssimes de caos urbanístic —Santa Coloma, l'Hospitalet—, així com l'edificació irresponsable (voltants de Berga, la Vall d'Aran, «xaletització» de la Cerdanya un cop perforat el Cadí). Això assoleix sovint extrems surrealistes, com ara l'abominable torre de comunicacions que s'aixeca damunt d'un dels monuments sagrats del país, el monestir de Ripoll. Cal comptar la insensibilitat estètica com a part de la vida social d'un país, car és perfectament concebible que l'educació moral, les identitats nacionals i les acti-

tuds econòmiques formin part d'un únic conjunt de percepcions, i que aquestes s'hagin engolit la sensibilitat de les elits responsables i de les classes dominants. En tot cas, el que és indiscutible és que la desídia estètica al Principat —en greu contrast amb la Catalunya Nord— és suficientment pronunciada perquè tingui efectes de qualitat de vida prou significatius. Així, la fressa de la vida quotidiana a Catalunya ha cridat l'atenció d'observadors internacionals, i Barcelona ha estat qualificada formalment com una de les ciutats més assoloses del món.

La destrucció de la nostra natura ha fomentat l'aparició de moviments socials ecologistes —per a la defensa dels Aiguamolls de l'Empordà o del Llobregat—, tot i que la xifra d'uns 8.000 afiliats és baixa, i molt inferior a la de l'1 % de la població, que produiria 60.000 ecologistes actius. La creació d'un tímid Departament de Medi Ambient dins el Govern, marginalment menys ineficaç que el del Ministeri, no ha donat els resultats que calen. En general, és obvi que la força del Moviment Verd és feble al país, si la comparem amb les societats verament avançades, com Alemanya. Només els escàndols (aigües contaminades per les purines dels porcs d'engreix holandesos duts temporalment a Catalunya; processament i empresonament d'algun empresari per delictes ecològics) produeixen una certa reacció tardana. La baixa percepció de risc entre molts ciutadans, la despreocupació ambiental, no ajuden a desenvolupar la consciència pública que la gravetat de la situació demana.

5. Societat civil i àmbit públic: les polítiques socials

L'evocació, sovint retòrica, de la vitalitat i de l'abast de la societat civil catalana —per la qual hom sol entendre la tendència dels catalans a aplegar-se en associacions voluntàries de tota mena, des dels esbarts dansaires o colles castelleres fins a les associacions cíviques altruistes— no respon a cap fantasia. Tanmateix, en els darrers decennis cal reconsiderar la seva importància i fins i tot la seva possible originalitat.

La importància històrica de la nostra societat civil és indubtable: la modernitat mateixa que ens ha caracteritzat no ha estat conseqüència només de la revolució capitalista i industrial pròpies, sinó també de l'existència d'una societat civil pròspera i, en certs sentits, progressista. Dos factors, però, demanen una reconsideració: a) en primer lloc, en els darrers temps la societat civil catalana sembla haver perdut pes com a fet diferencial dins l'àmbit espanyol, sobretot a causa del desenvolupament d'una societat civil més sòlida pertot

arreu, fins i tot a regions com Andalusia, on era feble, i on el teixit social civil era fort només en el sentit tradicional i preindustrial del mot; b) en segon lloc, la societat civil catalana, que s'havia consolidat en gran manera com a aixopluc contra les mancances de l'estat, ha vist canviar el seu lloc dins l'estructura social del país de manera substancial a causa dels canvis polítics. L'establiment de la Generalitat i dels ajuntaments democràtics ara fa més de vint anys ha significat una font de subvencions directes i indirectes que en molts casos volen reforçar la societat civil, però que poden arribar a crear dependència pública de l'àmbit privat. La mal anomenada *cultura de la subvenció* és conreada per grups teatrals, musicals, folklòrics, a més, naturalment, d'associacions veïnals, grups esportius i associacions cíviqes de tota mena. La neutralitat de les autoritats pot mantenir-se en alguns casos (sovint amb la provisió d'infraestructures: centres cíviqes municipals, hotels d'entitats), però no en tots. Així, les fortes crítiques contra les estratègies de suport partidista del Departament de Benestar Social a certes associacions —particularment d'immigrants o descendents d'ells, castellanoparlants— poden estar, o no, ben fonamentades, però revelen un cert neguit pel que fa a la politització i a la intervenció pública en els afers associatius.

L'expansió dels aparells públics, comuna a tot Europa —malgrat certs esforços de privatització—, ha incidit fortament damunt la societat civil catalana, i n'ha substituït alguna de les tasques. En alguns casos, curiosament, ha estimulat la consolidació d'aliances i de consorcis privats, que s'han unit per a fer front o obtenir suport de l'esfera pública —Unió Catalana d'Hospitals—, amb la qual cosa s'ha reforçat la iniciativa privada, però no sempre. Cada cop més els anomenats *problemes socials* —violència creixent dels alumnes a les escoles públiques, delinqüència juvenil, malalties psiquiàtriques— són traspassats com a tals a la responsabilitat de les autoritats i són absorbits per l'aparell administratiu públic. La càrrega esdevé cada cop més feixuga.

Tanmateix, la política social i la seva despesa s'han estès fins al punt que segurament han ajudat a corregir sensiblement la polarització i la desigualtat a Catalunya. Han modificat, en part, l'estructura ocupacional del país i han esmorteït les tensions que han produït les tendències econòmiques recents. És clar que no han aconseguit d'eliminar noves bosses de marginació o exclusió i de conducta agressiva (amenaces o atacs a mestres a certes escoles), i sovint es troben poc preparades per a afrontar l'aparició de problemes nous —immigrants il·legals, menors abandonats al carrer, noves formes de delinqüència mafiosa—, però també sembla que no es troben encara en situació d'incapacitat davant d'aquests problemes.

En general a Catalunya, com a tot arreu, la tendència de la política social ha estat d'anar vers el «gerencialisme», tot allunyant-se dels ideals més participatius i idealistes que inspiraren el treball social, el desenvolupament comunitari, la sociologia aplicada i d'altres aspectes de la intervenció pública democràtica en decennis recents. La separació gradual entre política i gestió es consolida sovint a casa nostra.

Els efectes perversos dels subsidis d'atur i de la seguretat social sobre l'economia del país no han estat examinats sociològicament per dues raons: a) els defectes i les mancances d'aquests serveis són massa pronunciats per a permetre un estudi desapassionat del fenomen, i b) hi ha fortes resistències ideològiques que fan d'aquest un tema tabú. L'ortodòxia és que qui no treballa és perquè el mercat laboral o les circumstàncies (quines?) no li ho permeten. Hi ha proves, però, que un nombre d'empreses tenen dificultats a l'hora de trobar mà d'obra a preus normals de mercat per causes que hom podria considerar de desincentius a la competitivitat o a la feina remunerada del treballador, així com per les deficiències cròniques de la formació professional. La cerca seriosa de fonts d'ocupació a Catalunya potser hauria d'escatir l'abast del fenomen.

Catalunya és encara per sota dels nivells mitjans de despesa i de qualitat de serveis de la Unió Europea. Mentre, per exemple, algunes autoritats es planyen de l'estancament demogràfic de Catalunya, aquesta (junt amb Grècia i la resta d'Espanya) forma part dels únics països europeus sense una política de protecció a la família (ajuts a la maternitat en diners o en espècies: guarderies, per exemple) que modifiqui la situació. En contrast als possibles efectes perversos d'altres aspectes d'un Estat del benestar fort, els efectes virtuoses generats per una política familiar forta —i, per tant, cara— són prou coneguts. Tot plany —per part d'alguns dels nostres governants— sobre la baixa natalitat de la població catalana hauria d'anar acompanyat de les polítiques socials adients, per a ésser justificat. Hauria de tenir també en compte les mutacions que ha experimentat la família catalana: soccavament quasi definitiu del pairalisme, multiplicació de les famílies monoparentals, expansió continuada de la cohabitació sense matrimoni, endarreriment de l'edat de noces i de procreació, i demés trets que ens fan convergir en tota la línia amb les societats nord-europees, amb la important excepció que la nostra política social està molt endarrerida respecte d'aquestes. (No fa prou per a ajudar-nos a conciliar la vida familiar amb les exigències del mercat laboral, entre altres mancances.) La manca de protecció a la família és tan greu com la manca de protecció a la vellesa: la retòrica pública és igualitària i en favor d'ambdós àmbits, però la voluntat d'esmerçar-hi recursos no s'adiu amb aquesta retòrica, de manera

que estem en manifestes condicions d'inferioritat davant les societats avançades amb les quals —no sempre lliures de cofoisme— alguns ens comparen.

D'una manera incipient, tot i que força visible en alguns casos, la societat catalana, un cop aturada l'allau immigratòria meridional, ha continuant diversificant-se ètnicament, amb l'entrada d'immigrants africans subsaharians o magrebins, la importació de minyones i de personal de servei d'ultramar (Filipines, Amèrica Central), la presència d'immigració de classes mitjanes sud-americanes, l'augment d'estrangers europeus residents a Catalunya, la presència de «colònies» estrangeres a Barcelona i la significativa multiplicació de matrimonis de ciutadans catalans amb estrangers. No tenim els estudis adients sobre aquests temes, malgrat la seva importància per a l'esdevenidor del teixit social al país. En qualsevol cas, la capacitat d'absorció o d'assimilació d'immigrants espanyols que antany caracteritzà la societat catalana no s'està repetint avui amb magrebins, negres africans i orientals i sud-americans d'ètnies indígenes. Són, tots plegats, molts menys en nombre, però hi ha hagut un canvi qualitatiu pel que fa a la nostra capacitat d'integració dels nousvinguts.

6. Poder, autoritat i política

Des del 1714 Catalunya no havia assolit el nivell d'autogovern que li ha permès d'exercir al seu poble la Constitució democràtica del 1978, tret de la notable, efimera i turbulenta excepció dels anys republicans i de guerra. Ni tan sols la Mancomunitat s'hi pot comparar en grau d'autogovern.

La Catalunya democràtica fins ara s'ha caracteritzat per una forta col·laboració entre les organitzacions civils i el seu Govern autònom, amb un nivell de crítica partidista o intel·lectual baix, tret de certs inevitables moments d'acrimònia o enfrontament i, d'altra banda, per un grau considerable de col·laboració del Govern català, controlat per la coalició Convergència i Unió, amb el Govern de Madrid. (Sobretot durant la darrera fase socialista i, després, amb el Govern del Partit Popular.)

Tret del Partit Popular, minoritari, amb els seus votants, el nivell de legitimitat (en el sentit rigorosament sociològic del mot) de la Generalitat de Catalunya és complet. Això, malgrat la presència d'un sindicalisme català autònom molt minso (pot considerar-se la Unió de Pagesos una excepció?) en contrast amb el País Basc, per exemple. Atès que una part substancial del pressupost i de les contribucions són recollides i esmerçades pel Govern espanyol, caldrà re-

conèixer que la legitimitat plena de la Generalitat és deguda més als sentiments de pertinença nacional que no pas al volum dels seus recursos fiscals i econòmics o fins i tot administratius, com hom pot veure per les facultats i les competències que la Constitució reserva al Govern de Madrid.

Des del punt de vista de la sociologia política, hom pot dir que Catalunya gaudeix d'un veritable sistema de partits, tot i que no és ben bé bipartidista: hi ha dues constel·lacions transclassistes, una al voltant de Convergència, i una altra al voltant del PSC, amb partits petits més o menys fidels, més o menys satel·litzats, i moviments cívics o institucions afins als uns o als altres (CiU és més petitburgès que no pas el PSC, però en grau relatiu: al país ja no hi ha partits de classe com antany). Es dona, també, com arreu d'Europa, un procés d'oligarquització pronunciat, tot i que alguns partits (Unió, PSC) són més «partits-organització» i d'altres són més aviat conglomerats de notables (locals o nacionals, com ara Convergència) amb un cap de colla força destacat.

L'oligarquització dels partits (i també dels sindicats), fruit de la professionalització de la política i de la burocratització de la seva gerència —cristal·lització de l'aparell—, crea els problemes acostumats amb el corresponent distanciament de la societat civil, tot provocant un debat (de, relativament, baixa intensitat) sobre la qüestió de la participació ciutadana, que algunes plataformes cíviques han intentat de fomentar, fins ara amb més debat que no pas solucions fefaents, amb propostes de voluntariat polític o semblants. (Això contrasta, paradoxalment, amb la forta participació política ciutadana no professional durant els anys de la transició a la democràcia, més d'un quart de segle abans, tot i que el fenomen de l'efervescència democràtica cívica quan encara no ha arribat la democràcia és un fet prou conegut arreu del món.)

L'afebliment —compartit amb Europa— de la polaritat esquerradreta no impedeix que, creuat amb la polaritat espanyolisme-catalanisme, doni el resultat de quatre possibilitats, sobre les quals es basteixen les identitats i les preferències polítiques dels ciutadans de Catalunya. Com que la violència política no hi entra, afortunadament, tenim un continuïum que va des del separatisme (independentisme) d'esquerres (més laic i republicà que no pas econòmicament radical), que és minoritari (ERC), fins a l'espanyolisme centralista (majoria del PP, amb algunes matisacions, econòmicament liberal i normalment catòlic), tot passant pel conservadorisme obert i reformista predominant. Els partits d'esquerra (PSUC, IC, PSC) contenen en el seu si forts elements nacionalistes, però també, alhora, elements centralistes o jacobins —que poden arribar a ser dominants—,

cosa que duu a una mena d'esquizofrènia endèmica la vida política catalana partidista, però també ciutadana, i que no estalvia els intel·lectuals del país. En tot cas, mercès al fet de ser catalana (és a dir, moderada, pactista i sublimada), aquesta esquizofrènia no ultrapassa gaire les fronteres del seny i és continguda sovint en formes innòcues d'expressió. (Tret de les manifestacions pretesament esportives —equip barceloní format per neerlandesos i brasilers milionaris—, en què el nacionalisme no permet ambigüitats ni raons i vers on s'ha canalitzat una quantitat important d'energia identificadora catalana. El Barça, com alguns partits, i en contrast amb equips com ara els anglesos, és també transclassista i desafia tota anàlisi sociològica en termes d'estratificació social.)

És massa aviat per a poder enraonar seriosament on ens durà aquesta reestructuració —consolidació dels traspassos de competències al Govern del nostre país, maduració de l'ordre polític europeu, etcètera— del món polític català. L'alternativa d'un país amb representació pròpia dins Europa no sembla impossible —cada cop menys, a causa d'un conjunt inesperat de processos de replantejament de les sobiranes i de les ciutadanes al Continent—, però, certament, no és pas per a demà.

7. Cultura catalana: el sagrat i el profà

Com a tot arreu, però més encara que a tot arreu, la cultura és a Catalunya part de l'estructura social. Com afirmava al principi, no és superestructura, per a emprar una expressió que mai fou encertada. No ho és només perquè mogui milions d'euros en recursos —escolars, de premsa, televisius, museístics, industrials del lleure, i així successivament—, sinó especialment perquè la identitat del país i la seva vertebració política amb la corresponent xarxa institucional depenen ara plenament de la cultura catalana. A Catalunya hom pot parlar de la supremacia política de la cultura. El fet s'ha produït en gran part a causa de la davallada del pes relatiu de l'economia com a fet diferencial (no d'una inexistent davallada de l'economia!). També hi ha influït la pujada de la força de la cultura mediàtica al país. La cultura i la indústria mediàtiques tenen un doble efecte a molts llocs: soscaven les identitats o diferències nacionals (americanització, predomini de Hollywood, versió CNN del món, secularització hedonista), alhora que fomenten les que promou l'hibridisme mediàtic nacional (sèries televisives catalanes, ràdios i televisions de Catalunya, amb la creació d'un llenguatge estàndard i la debilitació dels dialectes interns del català, foment de tradicions locals que les na-

cionalitza, com ara la dels castellans). En un mot, els catalans es mouen dins un brou cultural triple, dins el mateix gresol: la cultura transnacional occidental, l'espanyola i la pròpiament catalana. Aquesta imatge simplificadora, és clar, no té en compte que les intensitats de cada corrent són diverses segons que hom pertanyi al món rural, o visqui dins una vasta comunitat d'origen immigrant (Cornellà), o pertanyi a les classes professionals urbanes. Les experiències vitals dels centenars (milers?) de joves benestants catalans que han sofert part de la seva socialització o aculturació als Estats Units i a Europa (estudis de màster, d'idiomes, i fins i tot de batxillerat) i que són destinats a la seva incorporació a les classes dominants —com a metges, economistes, enginyers— no poden ni percebre ni concebre la cultura i els valors de la mateixa manera que la resta de la població.

La política de creació d'institucions d'abast català (museus, teatres, auditoris, ràdios, fins i tot seleccions esportives) pot haver ajudat a crear una façana que potser amaga una realitat menys homogènia que la pretesa per l'adjectiu *nacional* que acostuma a acompanyar aquestes creacions. Les fortes inversions pressupostàries de la xarxa institucional cultural catalana no són les úniques de culturals, car l'ensenyament de la llengua —crucial per al país— s'afegeix als costos públics per al manteniment de la identitat. Malgrat aquestes despeses, una sociologia de la cultura catalana s'ha de plantejar preguntes molt serioses sobre l'esdevenidor de les actituds tradicionals. Tal vegada els processos de secularització, el relativisme, l'hedonisme, el consumisme i d'altres feixos d'actituds acabaran per constituir un món cultural poc distint del que ens envolta. De la mateixa manera, i pel que fa al nacionalisme, és molt possible que el llarg cicle postfranquista d'intensitat comunitarista (catalanista) sia seguit per una davallada, durant un temps, d'aquestes lleialtats, un entebiment de fervors que podria ser aprofitat per partits més aviat lligats a interessos sectorials transnacionals europeus. I aprofitats també per sectors —segona generació postimmigratòria— d'elits locals o fins i tot d'abast molt més ample amb poca o gens tradició catalanista. Només és una hipòtesi.

8. A guisa de conclusió: ambivalències i incerteses

Catalunya forma un univers social caracteritzat per un notable grau d'indefinició. És una societat radicalment ambivalent. Si no fos així, no fóra justificada la interrogació: fins a quin punt és Catalunya una societat? Així, econòmicament, Catalunya és una regió espa-

nyola ahora que europea, amb trets pronunciats pel que fa tant al nivell de vida com a la seva estructura empresarial, molt dominada per la petita i mitjana empresa, i sense ser seu de grans multinacionals, tot i que algunes —Volkswagen, Deutsche Bank— hi tinguin branques o subcentrals importants. (El predomini de les pimes a Catalunya no és en ell mateix un fet greu: moltes regions d'Europa, prou pròsperes, s'hi assemblen. Ho és, en canvi, el baix nivell d'auto-finançament de les seves empreses, la seva dependència de crèdits bancaris.) Demogràficament, Catalunya presenta una dinàmica avui només relativament distinta de les terres veïnes. Pel que fa a la desigualtat i a l'estructura i la mobilitat de les seves xarxes socials, els contrastos són més forts, però van minvant en molts sentits, mentre augmenten en d'altres: bosses d'exclusió i pobresa. Quant a la sobirania, aquesta és compartida (amb Espanya i, cada cop més, amb Europa), amb la peculiaritat que l'autogovern li ha arribat en el moment en què la sobirania, com a tal, experimenta pertot arreu una transformació intensa.

El fet diferencial cabdal ha estat la cultura i, fonamentalment, la llengua (ambdues lligades al tret més crucial de tots: la voluntat de la major part de la ciutadania de romandre políticament distinta i, per tant, d'autogovernar-se). Tot i que el component de parla castellana és elevadíssim (més del 40 %), la majoria d'aquesta població comprèn la llengua pròpia del país i un percentatge (creixent?) pot enraonar-la amb diferents graus de competència. El que és decisiu, però, per a la definició de Catalunya com a societat, és que l'idioma català ha romàs (a diferència de València i de la Catalunya Nord, i potser menys a les Illes) una llengua de prestigi. La supervivència de les llengües depèn directament de la seva preeminència i hegemonia socials, segons el que demostren tots els estudis de sociolingüística. Catalunya no n'és una excepció.

De la reflexió precedent, n'hem extret dues conclusions: a Catalunya tant l'autoritat i el poder polític, d'una banda, com la llengua (i la cultura), d'una altra, són factors d'estructuració social i d'identitat comunitària, o nacional. El catalanisme (d'esquerres, de dretes, o sentimental), per tal com aplega cultura i voluntat d'autonomia política, és la font principal d'identitat societària del país. El fat del catalanisme serà, doncs, el fat de Catalunya com a societat distinta. Aquest és un fenomen nou: antigament, la diferència havia arribat a dependre també d'altres factors (dret català, revolució industrial, diferències demogràfiques). Avui la distinció societària depèn enterament d'una voluntat ciutadana que, en el nostre cas (en contrast, per exemple, amb Escòcia i, en menor mesura, amb Irlanda) sembla unida a la supervivència i a la prosperitat de la llengua i de la cultura.

En tot cas, l'esdevenidor de la nostra societat presenta un conjunt considerable d'incerteses. L'evolució de la identitat és ara sotmesa a fortes pressions mediàtiques que, més amunt, he anomenat «de gresol». La política no solament s'enfronta amb les resistències perennes dels governs espanyols, sinó també amb els rearranjaments de la sobirania pertot arreu d'Europa. Les tendències demogràfiques d'estancament de la població autòctona (malgrat una previsible però molt moderada recuperació del creixement) segurament seran compensades des del punt de vista econòmic i laboral per la immigració de mà d'obra jove extraeuropea. (Mentrestant, però, la nostra població de gent gran no serà atesa com cal: els nostres nivells d'atenció social, que són baixos o molt baixos si ens comparem amb qui cal comparar-se, els països avançats d'Europa, són preocupants.) Això, al seu torn, incrementarà la varietat interna —no solament de desigualtat, sinó de comunitats religioses, culturals i ètniques—, tot solucionant algunes de les dificultats previstes erròniament pels molts que, a Catalunya, preveuen situacions insostenibles per a la vellesa per manca de generacions joves suficientment nombroses.

Alguns dels problemes previsibles podrien ser resolts mitjançant una reorganització de les nostres prioritats públiques: la despesa en serveis socials i en capital humà, ambdues combinades, així com l'ambiental, requereixen una atenció molt especial, com ho mereixen l'educativa i la cultural (inclosa la lingüística) i certes infraestructures. El mateix s'esdevé en el cas de la sanitat, la gestió pública de la qual serà sempre inevitable en gran manera i sempre, molt onerosa. (La privatització de la sanitat i de les pensions té uns límits tolerables, almenys a Europa.) Prendre's seriosament això podria representar talls substancials en aspectes sumptuaris o electoralistes de la despesa, esforços de contenció de l'expansió del funcionariat i promoció més intensa de la modernització administrativa, sense oblidar el lamentable estat de l'administració de justícia. (La Generalitat controla avui més de 110.000 empleats públics, i ha d'aplicar unes 300 lleis, per a un país de 6 milions de ciutadans, que a més té tota una administració estatal al damunt.) Prendre-s'ho seriosament significa, així mateix, l'educació de la ciutadania en una visió més austera (menys consumista) —que no vol dir més pobra— de la vida. Reordenar les prioritats de la despesa social i pública, incloent-hi l'educació, és, tal vegada, la tasca patriòtica més urgent.

Els estudis realitzats sobre les actituds i la mentalitat dels catalans sovint donen dades poc encoratjadores pel que fa a la seva inclinació per a prendre el camí d'una austeritat més adient amb les exigències de la propera fase de la modernitat. Aquesta fôra, natu-

ralment, moralment més rica i econòmicament més racional i sostenible. Imaginem un poble que reduís el nombre d'automòbils, augmentés la xarxa de transports públics, controlés el consum passiu televisiu, incrementés el conreu de la lectura, la música i les arts, permetés la salvació dels paratges naturals lliures de la voracitat especulativa, acceptés un esforç solidari de rendes garantides —un salari universal garantit— per a tota la ciutadania. És a dir, un poble encara més culte i més abocat al conreu de l'art de viure racionalment, sobretot en condicions de forta mudança tecnològica, que el que tenim avui.

Encara no sabem quins canvis produirà la «civilització de la informació» ni les innovacions mèdiques, tècniques i d'enginyeria genètica damunt les nostres emocions col·lectives, la nostra capacitat cognitiva. Ni tampoc no coneixem com serà el capital humà així generat. Això, òbviament, no depèn només de les forces polítiques i de les autoritats, sinó també, en darrer terme, del rumb que prengui la cultura pública i cívica de la nostra ciutadania. Ni les persones ni les agrupacions cíviques que són conscients d'aquesta situació són inexistents, però són encara febles per a enfrontar-se amb la magnitud de la tasca que tenim al davant. Caldria saber, però, si reeixiran aquells que malden perquè l'esdevenidor de Catalunya sia el que mereix un poble que duu damunt seu la història que tenim i les esperances que, prou sovint, hem tingut. Són unes esperances que han inclòs el projecte de crear a casa nostra un univers humà més igualitari, més fraternal, més just.

Nota

Agraeixo a la Fundació CIREM, i especialment al seu director, N' Oriol Homs, l'autorització de fer servir alguns materials (secció 2, fins al final) del breu treball «Anatomia de Catalunya», que he confeït per encàrrec seu. Algunes de les idees presentades es troben força més desenvolupades en el capítol introductori del llibre col·lectiu *La societat catalana* (Generalitat de Catalunya, Institut d'Estadística, 1998), confeït per Lluís Flaquer, Oriol Homs, Sebastià Sarasa i per mi mateix, així com al meu *Catalonia: The Tradition of Modernity*, Universitat de Southampton, 1998.